

ארמי תפוזים במל יפו (ספריית הקונגרס האמריקני) - מדוע מכרה 'חירם' רק רבע מהארזים שייבאו?

שערוריית "החברה הארצישראלית חירם"

"דאר היום" מול רופין וקק"ל: שחיתות או דיבה?

שמואל גילר

העיתון "אין בין העסקנים כאלה היכולים לבוא ולהוכיח ולייסר מבלי שיוכלו לענות להם 'טול קורה מבין עיניך'".

חברת חירם, "העורבים" והשלל

הכתבה הרביעית בסדרה על "ד"ר רופין ועסקי קרן הקימת" פורסמה ב-4 בנובמבר 1923. במרכז הייתה פרשת החברה "חירם". בסוף שנת 1920 נאספו בקופות הציוניות בארצות הגולה סכומים נכבדים למען הקרן הקימת, חלקם במטבעות שערכם נמוך (מרקים גרמניים ולאי רומני). במקום להחליף

בשנת 1923 הסעירה שערורייה ציבורית את היישוב: העיתון "דאר היום", בעריכת איתמר בן אבי, פרסם סדרת כתבות נגד ארתור רופין שנשאה את הכותרת "אנו מאשימים!". העיתון האשים את ד"ר רופין "במעשים של אחיזת עיניים, של בלוף, ושל מעילה פשוטה", ואת ההנהגה הציונית - שרופין היה מראשיה - בהתעשרות על חשבון היישוב היהודי הדל והסובל. בעוד "המון העולים מתלבט ומתחבט בשביל ריווח של עשרה גרוש ביום", טען בן אבי, "בזבזו מאות אלפי לירות על תכניות ומפעלים שהגה ד"ר רופין, שאינם אלא אחיזת עיניים. יתרה מזאת, לדברי

מחסני חברת "חירם" בעת בניית בית החרושת "מספרו" (בקדמת התמונה)

את הארץ בכל שבועיים. החברה העסיקה 30 עובדים קבועים, ועל אלה הוסיפה עובדים זמניים. באוגוסט 1922 נקלעה החברה לקשיים כלכליים, והודיעה לעובדיה כי החל מחדש אוקטובר יופחתו משכורותיהם בעשרה אחוזים, וייתכן שתיאלץ בהמשך לקצץ עוד בשכרם. העובדים החליטו להתארגן בהסתדרות הפקידים "כדי לעמוד על נפשם". על אף מצבה הכלכלי והמינהלי הסבוך, הלוותה החברה באותה עת 5,750 לא"י למחלקה להתיישבות חקלאית של ההנהלה הציונית.

"במקום מנוע של רוח – רוח בלבד"

כאמור, ב-4 בנובמבר 1928 התמקד העיתון בארתור רופין "ועסקי קרן הקימת". הכתב הגדיר זאת כ"פרשה סתומה, כמו הרבה פרשיות שבמעשי הנהלתנו, וגם כאן יש מידה גדולה של חוסר אחריות, הרבה חנופה והרבה עסקי גומלין ביחס למקורבים". בכתבה הוזכרו רכישות הסחורות שהביאו

ארתור רופין
(איור: גרטה קרקאואר;
ארכיון יד בן-צבי)

את המטבעות ולהפסיד כסף, העדיפו ראשי התנועה הציונית לרכוש בהם מוצרים שונים – ואותם למכור ברווח בארץ ישראל. לדברי "דאר היום":

הרעיון, חוזרים ומדגישים אנו, היה באמת מעשי. הרבה סוחרים הביאו אז סחורה מחו"ל והרויחו וגם התעשרו. אבל על ההנהלה שלנו נגזרה כנראה גזרה, ששום דבר לא יעשה על ידה כמו שצריך להעשות, כמו שאנשים נבונים ומעשיים עושים. התחילו לקנות, וממילא מובן שהצעד הראשון היה למלאות את תאבונם של כל מיני העורבים, שמהרו אל השלל. את סדור הקניות, למרות זה שגם בגרמניה אין לנו מחסור בפקידים, מכרו לחברת "חירם" בקומסיון [עמלה] קטן של עשרה למאה [עשרה אחוז] – מלבד האחוזים שבביל המשלוח וכ'.

חברת חירם הוקמה עוד לפני מלחמת העולם הראשונה בקופנהגן, והייתה בקשר עם ההנהלה הציונית. במאי 1920 הוקמה חברת מניות בריטית שנשאה אף היא אותו שם, והיא רכשה את "הפסיב והאקטיב" של החברה הדנית. כן רכשה את חברת "פבזנר וכהן" החיפאית, שעסקה ביבוא ויצוא סחורות ותבואה. מנהלה היה שמואל יוסף פבזנר, חתנו של אחד העם, שהיה מהנדס ויזם ופעיל ציבור – "אחד מעמודי התווך של הישוב העברי בחיפה", כדברי מרדכי בן הלל הכהן. עם רכישת חברתו בידי חברת חירם הארצישראלית, פבזנר התמנה למנהל הסניף בחיפה.

בראשית 1921 החליטה חברת חירם המחודשת להקים סניפים באירופה וברחבי הארץ, למשל בטבריה ובצפת. הסניף היפואי רכש את החברה ליבוא עצים של ד' איז'מוזיק, חבר מועצת עיריית תל אביב. הוחלט לבנות בניין מחסנים ביפו, לצורך יבוא ארגזים לתפוזים. 200,000 ארגזים יובאו למחסן החדש ביפו, אך רק רבע מהם (50,000) נמכרו. באותן שנים החלה הבנייה המואצת בארץ, והנהלת חברת חירם סיכמה עם חברת הבונה כי כל חומרי הבנייה יירכשו דרכה. החברה הקימה סניפים בהמבורג, בלונדון ובוורשה. נוסף ליבוא חומרי הבניין, הסניף החיפאי היה סוכן של חברת אניות צרפתית שספינותיה פקדו

פרסומת לסניפי "חירם" בארץ ישראל ובאירופה (הצפירה, 20.5.1921)

דיוקן ש"י פבזנר, מנהל "חירם", בנגן בנימין בחיפה

"חירם"
 חברת מניות פלשתינאית
 לונדון, חיפה, יפו, המבורג
The Palestine Company
HAIFA - JAFFA - LONDON - HAMBURG
LTD.
 Capital £ 100,000
 מקבלת כל מיני סחורות, מכונות, רכבים ישנים וחודשים להטעין לאיי יפו וחיפה דרך המבורג או דנציג. חברת חירם תחשוב בעד ההובלה האחריות המקחים היותר נמוכים ותטען במוקדם האפשרי ע"י הולשכות שלה בהמבורג, בחיפה וביופו. בבקשה לפנות להסוכנות הראשית שלנו בשביל פולניה
Północne Towarzystwo Transportowe i Ekspedycyjne
Spółka Akcyjna, Warszawa, Widok 6 i Przejazd 5
 וכן בכל סניפי החברה זו בערי פולניה.

אנו מאשימים!

ד.

ד"ר רופין ועסקי קרן-הקימת *

לא על "העסקים" הטובים ככלל של קרן-הקימת ידובר בפרק זה. ביחס לעסקים האלה צריך היה לחבר ספר שלם. שהיה הראשון שלו יתחיל סהמניה המוצלחת של ארבות בוישמן ותולדה, ואח"כ, לעבור לאט-לאט, ליערה-רצל, ל"בעלאל" וכו' וכו' -- עד סוף כל העסקים.

אנו מרברים עתה על עסקי-מסחר נמש. גם זה פרשה כתומה. כמו הרבה פרשיות שבמעשי הנהלתנו. וגם כאן יש כדה גדולה של חסר-אחריות. הרבה חנופה והרבה עסקי-נומליו ביחס להמפורסמים.

וגם בפרשה זו מלא הר"ר רופין תפקיד גדול.

ד"ר היום", 4.11.1923

הסחורות, ומסר את המשלוח בשנת 1919 לחברת חירם הדנית. כשזו נמכרה לחברת חירם הארצישראלית, נמכר גם החוזה עם הוועד הציוני. מערכת העיתון הגיבה לכך בטענה שאם הקניות אכן נעשו רק מטעם "המומחים הציוניים", הרי שהאשמה כבדה עוד יותר - מדוע צריך היה לשלם לחברת חירם עמלה של עשרה אחוזים? העיתון הוסיף בלגלוג כי אינו נכנס לענייני "חירם א' וחירם ב'", משום שלא רק "האקטיב והפסיב" עברו לחברה החדשה אלא גם כל המנהלים והפקידים.

באוקטובר 1927 פורסמה הודעה בעיתון "דבר" על אסיפה של נושי חברת חירם במלון הרצליה בחיפה. ב-8 בדצמבר פרסם העיתון כתבה בשם "סופה של חברת חירם", ובה האשמות חמורות על התנהלות החברה. על אף שהסחורות שלה לא היו משובחות ולא זולות, ראו בה אנשי ההתיישבות העובדת והקיבוצים מעין זרוע של התנועה הציונית. בין הצדדים שררו יחסי אמון, ולאחר שנפרעו שטרות שהופקדו בחברה כעירבון, לא הקפידו החקלאים על משיכת השטרות לאחר שפרעו את חובם.

כשנקלעה החברה לקשיים, ובין נושיה היה גם בנק ברקליס, הוא החל לחקור את נושא השטרות שהופקדו בידיו. התברר שהחברה השתמשה בשטרות שנפרעו ועשתה בהם שימוש חוזר. חברי מושבים שפרעו את חובם נדרשו לפתע לסלק מחדש חובות שכבר שולמו. מנהלי החברה "הסתלקו להם בחשאי, כאילו אין זה מעניינם וגם לא הואילו להודיע על כך לבעלי החובות". לדברי העיתון: "אומרים לנו זו חברה, ומה שאסור לפרט, מותר לחברה. החוק מתיר, אבל האם אין גבוה ממנו, האם דעת הקהל אין בכוחה לאסור את אשר התיר החוק".

איתמר בן אב"י האשים את רופין גם במעשי מרמה ושחיתות בעת ששהה באיסטנבול בימי מלחמת העולם הראשונה וטיפל בכספי סיוע ששלחו יהודים מארצות הברית לקרוביהם בארץ. בן אב"י טען שמניפולציות בהמרת מטבעות הזהב לכסף עות'מאני הותירו בידי רופין הון רב, שהפך אותו לאדם אמיד עם שובו ארצה. על בן אב"י הופעלו לחצים כדי שישתלק מההאשמות הכבדות נגד רופין. לאחר שסירב לפשרה שהוצעה "לשם התפייסות בעניין", הוא התפטר מהעיתון באפריל 1925. רופין הגיש נגד בן אב"י תביעה על הוצאת דיבה, אולם ב-13 בינואר 1926 זיכה אותו נשיא בית המשפט המחוזי מכל אשמה. בפברואר 1929 הגישו הנושים של חברת "חירם", באמצעות המפרק, תביעה נגד בנק ברקליס ובנק אפ"ק כדי לבטל ערבויות שנמצאו בידיהם. שני הבנקים הסכימו בסופו של דבר לשלם לנושים 14 אחוז מהחוב המגיע להם. פבזנר היה למנהל "שמן" והמשיך להיות פעיל חשוב בחיי הציבור, החינוך והמסחר בחיפה.

להתמוטטות חברת חירם ולהפסד כספי ניכר לתנועה הציונית. "הקנייה הראשונה היתה רהיטים [...] ממוטות-עץ, דבר זול ומכוער וגרוע מאוד". הרהיטים נארוזו ברשלנות, חלקם נשברו בדרך ארצה ויתרם אוחסנו במחסני החברה, שגבתה דמי אחסנה עבורים "במשך שנים שלמות". קנייה נוספת הייתה של מראות, שנרכשו בכמות גדולה בגרמניה. לטענת העיתון, המראות כולן נשברו בדרך לארץ, "וימכיון שהסחורה לא הייתה שיכת לסוחר פרטי, לא דאג שום איש להבטיח את המשלוח באחריות [ביטוח]". נותרו רק המסגרות, "אלא שבהנהלה הירושלמית לא נמצא האיש שימכור את המסגרות בתור עצי-הסקה". דמי אחסון שולמו כמובן לחברת חירם.

רכישה שנייה הייתה של סירים. 16,000 סירים נקנו בגרמניה, "אלא ששכחו דבר קטן. שכחו לקנות גם מכסות להסירים הללו". הם נותרו במחסני "חירם" כשנתיים, ונמכרו רק לאחר שהגיעו גם מכסים מגרמניה, ב-350 לירות מצריות - כשישית מעלותם המקורית. לאחר מכן רכשו משאבות, אבל "משנתקבלו [בארץ ישראל] מצאו שלכל אחת ואחת מהן חסר איזה חלק". נרכשו גם מכונות כתיבה שהיו מקולקלות, אך אלו נלקחו למשרדי ההנהלה הציונית "ולכפה"ח [לכל הפחות] לא נתגלגלו זמן-רב בהמחסנים ולא גרמו להוצאות מיותרות". העיתון מפרט גם על יוזמתו של רופין לקנות מנוע רוח בברלין, כדי לנצל את כוח הרוח בארץ ישראל. המנוע, שעלה 2,000 לירות, נשלח בחלקים "והחתכות נתגלגלו ימים וחודשים בירושלים וחיפה, ושום איש לא ידע בשביל מי ובשביל מה הטריוויה את כל זה מגרמניה [...] וכך יצא לנו במקום מנוע של רוח - רוח בלבד". הקנייה המוצלחת היחידה הייתה מטען של עצים ברומניה, אבל העיתון מאשים כי "אין אנו מוצאים זכר לזה בחשבונות קרן הקימת!".

המנהל פבזנר הגיב במכתב למערכת "דאר היום". לדבריו, הוועד הפועל הציוני - ולא הקרן הקימת - הוא שהחליט לקנות את